

Marcu GABINSCHI
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

UN BALCANISM DERIVAȚIONAL
DE PROBABILĂ ORIGINE
LATINO-ROMANICĂ

A derivational Balkanism of probable Latin-Romance origin

Abstract. An arealism, of which a Balkanism is a particular case, is identified as a specific common feature of at least two neighbouring languages, a feature not based on their relationship and irrespective of their origin. Hence a Balkanism may, in principle, have been brought to the Balkans from without, provided it has been lost in its non-Balkan area of origin, thus becoming specific to the Balkans. Nevertheless, most Balkanisms are of local (autochthonous-Albanian or Greek) origin, those identified up till now as Latinisms or Slavisms, mostly lexical, being few. But a common specific feature of Romanian and Albanian is presented by the participle based type of action nouns (e.g. Rom. *cântat*, alb. *të kënduar*) which in Romanian are either direct reflections of the Latin 4th declension names or many others formed after their pattern. Thus, given the deep Latin influence on (pre-)Albanian, it is logical to conjecture that the *kënduar* > *të kënduar* type appeared as an imitation, in bilingual speech, of the Lat. *cantatus* type of action nouns (which have but few masculine parallels in West-Romance), thus forming a specific common feature of two not closely related Balkan languages, i. e. a Balkanism.

Keywords: Balkanism, Latin, Romanian, Albanian, action noun.

I

Încercând să arătăm mai jos probabila origine latină sau romanică (poate chiar anume străromână) a unui balcanism, găsim de cuviință să mai amintim odată de criteriul nostru de clasare a fenomenelor la balcanisme, criteriu care, deși nu pretinde să fie soluția finală a problemei, contribuie în măsura posibilului la înlăturarea subiectivismului și neclarității existente în domeniul respectiv.

Astfel, potrivit criteriului propus (vezi amănunțele în [1, p. 88-89]) *balcanismul* (singur un caz particular al arealismului) este o trăsătură specifică comună, nebazată pe înrudire, a cel puțin două limbi de pe o arie (nu numai decât neîntreruptă), trăsătura ce nu există în afara acestei arii 1) nicăieri (primul grad de specificitate) sau 2) în limbile acelorași familii, dar din afara ariei date a) de loc (al doilea grad

de specificitate) sau b) ca fenomen continuu (al treilea grad de specificitate). Exemplificările necesare se reduc la următoarele.

O arie glotică cu trăsături specifice comune întreruptă este cea demult descrisă româno-albaneză (deși caracterizată și prin fenomene mai puțin specifice, comune și cu alte limbi vecine). Primul grad de specificitate îl demonstrează înlăturarea, completă sau parțială, a infinitivului, fapt constatat în mod explicit ca unicul în felul său (vezi totalizările cercetărilor de mulți ani în [2, p. 144; 3, p. 214-215]). Acestui fenomen nu i s-a putut găsi vreo paralelă în afara regiunii balcanice, în ciuda mai multor eforturi de a o face (cum sunt [4, 5], despre care vezi amănunțit [6, p. 160-215]). Al doilea grad de specificitate este prezentat de postpunerea articolului hotărât, fenomen existent în diferite limbi din afara Balcanilor (în cele scandinave, în bască, în aramaică), dar necunoscut limbilor romanice și slave nebalcanice (particula, asemănătoare la înfățișare cu articolul bulgar și macedonean, din unele graiuri nordruse nu are trăsături necesare ale articolului hotărât ca exponent categorial). Al treilea grad al acestei specificități este manifestat de sintagmele comparative asindetice ca rom. *beat turtă* sau *frumoasă foc*, cu paralele în albaneză (cf. *mjaltë i ëmbël*, textual „miere dulce”, adică „dulce ca mierea”), dar cu analogii în sefarda, nu numai în cea balcanică, ci și în cea marocană (cf. *dulse myel* „dulce ca mierea”), o sursă comună a paralelismului fiind greu de explicat prin înrudirea româno-spaniolă.

Precum vedem, ca o condiție sine qua non a arealismului (în cazul dat a balcanismului) unei trăsături glotice a fost acceptată specificitatea ei pentru aria dată. În caz contrar, constatându-se doar pur și simplu comunitatea fenomenelor, s-ar putea ajunge și la aceea că, de exemplu, substantivul sau verbul sunt balcanisme. Acesta ar fi sfârșitul logic al ignorării specificului comun local, ceea ce îndată ar apărea ca ceva absurd, dar anumite mișcări în această direcție întra-adevăr există. Așa este calificarea tradițională ca balcanisme a „reprisei pronominale” (comună limbilor balcanice cu cele romanice, iar în plan mai general manifestarea, la stadiu aglutinativ, a conjugării subiecto-obiective, fenomen răspândit pe larg în limbile lumii), a structurii supresive a numeralelor cardinale 11-19 (proprie și slavei în general, dar și ungarei și letonei) sau a comparativului analitic (propriu și el limbilor romanice, turcice, semite ș. a.¹).

Asemenea fenomene, comune limbilor balcanice cu unele vecine ale lor, dar nespecifice pentru ele, pot fi calificate ca transbalcanisme (resp. transarealism). De acestea ține și marele strat de turcisme, la origine de cele mai dese ori arabisme și iranisme, răspândite în limbile multor țări musulmane, în Caucaz ș.a.

Acum e de relevat că ignorarea specificului regional al balcanismelor duce la negarea însăși a existenței lor. În privința aceasta e caracteristică experiența lui

¹ De altfel, rom. *mai* ca exponent al comparativului a devenit de acum formantul lui neosintetic, deoarece nu poate apărea în vorbire neînsoțit de termenul de comparat. De exemplu, spre deosebire de sp. *¿Este me gustó más* sau *¿Quieres más?* românește trebuie să spunem resp. *Acesta mi-a plăcut mai mult* sau *Vrei mai mult?* S-a mai constatat nu odată, că o formantizare analogă au suferit-o și „pronumele scurte”, devenite exponenți obiectivali, și fostele forme ale verbelor *a avea* și *a vrea*, devenite exponenți subiectivali secundari.

U. Hinrichs, care clasează la „aşa zilele balcanisme”, cu toptanul, alături de cele adevărate, și de cele socotite ca acestea demult doar din greșeală (cum e „repriza pronominală” ș.a.), și fenomenele proprii multor limbi din lume, cum e, de exemplu, reduplicarea de tipul bulg. *дързо-дързо* (= rom. *repede-repede*), întorsăturile cu „a lua”¹ desemantizat (ca rus. *взяли да про меня напечатали* și *возьму и рожь продам*, dar și *пойду и скажу* ca pretinse analogii îndepărtate ale înlocuirii balcanice a infinitivului). În consecință (poate preconcept) U. Hinrichs ajunge la afirmația cum că balcanismele de loc nu există, iar ca ele sunt considerate doar trăsăturile vorbirii orale în general (vezi [8; 9], (de notat că raționamentele lui U. Hinich se sprijină și pe greșeli factologice, vezi amănunte în [10]).

II

Din cele de mai sus se desprinde ideea că, în primul rând, ca să raționăm despre balcanisme, trebuie să avem un criteriu, cât mai univoc posibil de clasare a faptelor la ele și, în al doilea rând, să știm că, potrivit acestui criteriu, apartenența la balcanisme e determinată de specificul local (regional), nu de cel genealogic. Aceasta înseamnă că balcanisme pot fi elemente glotice, în principiu, de orice provenire, dacă se caracterizează prin specificul indicat mai sus, adică cel local.

Se înțelege că prin natura lucrurilor e de așteptat ca acest specific local să-l constituie în primul rând faptele de origine tot locală. Așa sunt, în ceea ce privește gramatica, fenomenele aduse mai sus (înlocuirea infinitivului, articolul hotărât postpus) ș. a. În lexic, specificul balcanic îl constituie în primul rând stratul de cuvinte numite „româno-albaneze” (a căror listă tradițională începe cu *abur*, *argea*, *baci*, *balaur*, *balegă*, *baltă*, *barză* etc.). Și totuși câteodată se întâmplă și contrariul. Ca un caz întrucâtva analog al celui în cauză putem aduce păstrarea în română (dar și în albaneză și în ungară) a reflexelor nazalității slave, dispărută cu secole în urmă din înseși limbile slave ale căror arii se mărginesc cu cea română (cea albaneză, cea ungară), de ex., rom. *dumbravă*, rom. *muncă* (ung. *munka*), rom. *a osândi* (alb. *sundoj* „stăpânesc”), rom. *rând* (alb., ung. *rend* „ordine”), rom. *răspântie*, *scump*, *scund* ș. a. Deci n-ar fi de mirare, dacă tocmai în Balcani s-ar păstra ceva de origine extrabalcanică, dispărut în locurile de unde provine. Și într-adevăr, deși puține, astfel de elemente există. Așa sunt, de exemplu, lat. *fossatum* „împrejmuț cu șanț” care a dat rom. vechi *fsat* > rom. nou *sat*, alb. *fshat*, fără paralele în romanica apuseană. Tot așa este lat. *noverca* „mamă vitregă”, prototipul arom. *njarcă*, alb. *njerkë*. Pentru alte elemente de acest fel vezi [11, p. 511-512]. Ca o analogie pot fi aduse reflexele slavonului *граждь*, păstrat în bulg. dial. *гражд* și în împrumutul rom. *grajd* și cel albanez *grazhd*, dar inexistent în slava din afara Balcanilor. Asemenea elemente arată într-adevăr realitatea păstrării unor elemente tocmai în afara ariilor lor de origine, totuși trebuie recunoscut că numărul acestor elemente lexicale este, pe cât am putut stabili, foarte mic în Balcani.

¹ Clasarea greșită a acestor întorsături la balcanisme de către K. Sandfeld a fost criticată mai înainte pe drept cuvânt de E. Coșeriu, vezi mai jos.

Tot odată însă sfera unor elemente cu mult mai importante pentru funcționarea limbii, adică fondul de substantive de un anumit tip formativ, productiv atât în epoca veche cât și în cea modernă, în două limbi din regiune, și tocmai cele mai strâns legate aici între ele prin legături străvechi, sugerează o altă posibilitate.

Este vorba de sfera participiului (deci și a omonimelor și derivatelor lui) cu trăsături specifice comune în română și albaneză, fapt relevat de K. Sandfeld la sfârșitul secolului XIX și pe urmă prezentat în formă rezumată în 1930: „Foarte importantă este concordanța dintre albaneză și română în multe trăsături de natură sintactică. Participiul se întrebuițează în română ca substantiv verbal și, regizat de prepoziții, în special de *de*, deseori îndeplinește funcția infinitivului. De exemplu, *făcut* [participiu – *M. G.*] și „actul de a face”; *ce-i de făcut?* [după exemple urmează traducerile lor franceze – *M. G.*], *am multe de făcut*. Exact așa este în albaneză: *lidhurë* „legat”, ca adjectiv *i lidhurë*, al cărui neutru se întrebuițează ca substantiv verbal: *ishtë për të lidhurë* „este de legat”, *kam për të lidhur* „am de legat”; prepoziția *për* corespunde lui *de* din română, aici, ca și în multe alte cazuri” [12, p. 130-131]. Urmează referința la lucrarea din 1900 cu mai multe exemple, din care se aduc doar *li dă de mâncat* = alb. *u jëp për të ngrënë*, *o scară de coborât până la apă* și alb. *tri lambadhë për të ndriturë natën* „trei făclii pentru a lumina noaptea” și *de înțeles o înțeleg* = alb. *për të kupëtuarë e kupëtoj*”, iar pe urmă cu infinitivul român moștenit se confruntă cel albanez, acum numai gheg, de tipul „*me + participiu*”, precum și tipul *trebuie făcut* cu *duhet ba* (p. 131-132).

Faptele prezentate în [12, p. 130-132, 142] K. Sandfeld le plasează în sfera sintaxei, anume în cea a participiului, ceea ce este în mod evident greșit, chiar din cuvintele lui nefiind clar ce este aici participiu, ce este substantiv, ce este infinitiv și încă o formație calificată de gramatica română ca „supin”, adică diferite formații morfologice. De această sferă ne-am ocupat și noi în mai multe lucrări, deci nu e cazul să repetăm aici cele spuse. Acum e de relevat acel merit al lui K. Sandfeld de a fi atras atenția, pe cât știm, primul, asupra comunității specifice româno- (și anume dacoromâno-)albaneze (vezi [12, p. 131]) în „întrebuițarea participiului ca substantiv verbal”, adică în existența, tocmai în română și albaneză, a unui tip de practonime (nume de acțiune) omonime ale participiilor. În tot paragraful consacrat tocmai albanezei și românei [12, p. 124-145] printre mai multe fenomene examinate originea latină se lasă urmărită doar în femininul în *-onia* > rom. *-oane* > *-oaie* > *-oaică* (ca în *lupaică*) – alb. *-onjë* (ca în *ujkonjë* < *ujk* „lup”), dar și în ambigenul, existent și în italiană (deși, precizăm, acolo el nu e productiv) și în întorsăturile de tipul *văzând așa*, alb. *pa ashtu* „a văzut așa”, existente și în siciliană (p. 137, 139). Despre originea „participiului întrebuițat ca substantiv verbal” K. Sandfeld nu spune nimic, dar contextul general al paragrafului implică originea balcanică locală a fenomenului. Iar lipsa, în limbile vestromanice, a acestui tip de practonime masculine tot atât de productiv (cu o rezervă pentru terminologia tehnică spaniolă, în care însă fenomenul nu are pondere tot atât de mare), precum și lipsa acolo a reflexelor lor analoge cu cele din „supinul” român și a paralelelor lor albaneze, sunt de natură să ne ducă spre gândul despre sursa (stră)albaneză a specificului comun în cauză.

În genere, spre deosebire de substantivarea participiilor (ca și cea a adjectivelor ca o clasă) prin omisia determinatului (de ex., rom. *cunoscut, rănit, iubit* ș. a., alb. *i njohur, i plagosur, i dashur* ș. a.), ușor imaginabilă și cunoscută multor limbi, apariția practonimelor de tipul rom. *cântat* = alb. *të kënduar* este greu de imaginat și este cunoscută unui număr, pe cât știm, foarte restrâns de limbi (nici în limbile slave din Balcani și nici în greacă asemenea nume nu există). Pentru română, explicarea apariției acestor nume prin „substantivarea supinului” (clișeu ecolalic, despre care vezi amănunțit [13]) arată de fapt că cei ce spun așa după o lungă tradiție nu prea își dau seama singuri de ceea ce presupun. Pentru contrast putem constata că, de exemplu, vorbind de substantivarea infinitivului știm bine care a fost infinitivul nesubstantivat (vechiul rom. (*a*) *cântare* și asem.), care pe urmă, substantivându-se, a devenit *cântare(a)*; procese analoge au avut loc în diferite limbi romanice și altele. Dar care a fost supinul cel nesubstantivat și ce s-a schimbat în el prin pretinsa substantivare (ca în infinitiv)? La această întrebare nu găsim răspuns în lingvistica română.

Ce e drept, problema originii practonimelor omoparticiale într-adevăr nu e ușoară, de aceea încercările de a o rezolva câteodată se evită. Astfel, în [14, p. 188-194] se aduc mărturii abundente ale existenței substantivelor postparticipiale (fără distincția grupurilor lor semantice), începând cu primele texte românești, însă vreo explicație a apariției practonimelor de acest tip lipsește.

În română ca o limbă deja individualizată, și chiar în cea contemporană, am relevat existența unor tipuri de contexte, în care participiul poate să fie înțeles ca nume de acțiune. Cf., de exemplu, ca fapte mai vechi, pasaje din folclor ca *Lângă carne/ Două cane:/ Una cu vin îndulcit/ Și nu bea de necăjit,/ Una-i cu vin pipărat/ Și nu bea de supărat* sau *Stai și mi te odihnește/ – De obosit ești tocmai veșted* sau, din textele zilelor noastre, *nu mai aștepta poftit ori Dac'a vrut amăgit*, contexte în care aceste *necăjit, supărat, obosit, poftit, amăgit* pot fi înțelese ca substantive (alte exemple de acest fel vezi în [15, p. 221-222], cu cazuri analoge din sefardă, iar așa ceva am fixat nu odată și în albaneză).

Și totuși, precum vedem, asemenea reinterpretări creează de obicei doar eventuale substantive ocazionale, pe când sfera principală de circulare a practonimelor omoparticiale este alta. Aceasta o constituie denumirile de sunete scoase de oameni, animale, și obiecte neînsuflețite, ca și ale diferitor procese de muncă tradiționale din gospodăria sătească, meșteșuguri ș.a. (pe când pentru procesele din producerea modernă se preferă practonimele în *-re*, iar cele omoparticiale formează prepozitivele lor, ca, de ex., în *ștanțare*, dar *mașină de ștanțat*). Însă în româna veche numărul practonimelor omoparticiale era cu mult mai mare decât în cea actuală și, ceea ce e de relevat, nu e vorba de factorul pur cantitativ, ci de aceea că formarea acestor nume nu se limita, spre deosebire de limba actuală, la câteva grupuri semantice de verbe. Astfel, cercetând recent (vezi [16, p. 73-75] nouă opere ale literaturii române vechi (printre care ale celor mai cunoscuți cronicari moldoveni), am găsit cel puțin cincizeci de practonime omoparticiale, ieșite din uz până la epoca clasică (amintim că din această listă nu fac parte numele de acest tip existente și acum și care, se înțelege, sunt prezente și la autorii vechi), de exemplu, *Cu alesul*

tuturor boierilor (I. Neculce), cu **chiematul** moscalilor (I. Luca), pentru **deschisul** minții (M. Costin), **Și aceea a fost potolitul** aceii zarve a săimenilor (tot acolo), cu **schimbatul** pașilor din Camenița (I. Neculce), după **trecutul** hanului, au venit la Iași (M. Costin) ș. a. Despre aceeași evoluție a numelor în cauză mărturisesc, ca supraviețuiri ale întrebuițării, odată liberă, frazeologisme ca **descălecatul țării, în ruptul capului, nici în ruptul capului, faptul zilei, în fapt de seară, aprinsul/ luminatul zorilor, a-și lua rămas bun, salutările Bun venit!, Bun sosit!, Bun întâlnit!**, ca și termenii religioși **lăsatul-secului, lăsatul-cărnii** ș.a. În lumina unor asemenea fapte ne-am modificat întru câțva punctul de vedere asupra probabilei surse principale a acestui tip de nume (vezi, primele considerații în acest sens în [13, p. 66]).

Astfel, pe de o parte, creșterea numărului și a ponderii practonimelor omoparticiale pe măsură ce ne uităm la limba română retrospectiv, precum și, pe de altă parte, extrapolarea aceleiași tendințe în trecutul neobservabil nemijlocit, se prezintă ca mărturia continuității cu ceea ce putem observa nemijlocit în latină. Avem în vedere răspândirea largă a practonimelor din declinarea a patra (devenită mai târziu în limba populară cea de-a doua) în *-tus/ -sus*. Astfel, în [13, p. 66] am adus ca exemplu peste 40 de nume de acest fel, care încep cu litera A dintr-un dicționar mare latin-rus, cum sunt *abitus* „plecare”, *abolitus* „abolire”, *ascensus* „aprindere”. Mai târziu am parcurs tot acolo litera B cu care încep doar 3 nume de același tip (*balatus* „behăit”, *boatus* „strigăte” și *bullitus* „fierbere”), în schimb cu C încep acolo, salva ommissionem, 59 de practonime în *-tus/ -sus*: *calcatus* „călcat”, *cal(e)factus* „încălzire”, *captus* „apucare” ș.a.m.d.

Inițial aceste nume nu fuseseră omonime ale participiilor, după cum mărturisește noncoincidența supinului *stātum* și a participiului *stātus*, care reflectă deosebirea inițială dintre desinența substantivală *tu-*, cu treapta plină a temei, și cea participială **-tós*, cu treapta plină a sufixului, situație cu paralele în sancrită. După aceea cele două clasoforme s-au omonimizat (vezi [17, p. 269; 18, p. 276-277, 284-285]).

Ca rezultat avem în latină sute de practonime omoparticiale, o situație cu analogii în româna, nu numai cea veche, dar și cea nouă, și nu numai ca o subclasă de nume în general, ci chiar manifestată de zeci de etimoane concrete, păstrate până azi. Cf., de exemplu (să se țină cont de schimbările fonetice și analogice): *collectus* – *cules*, *coctus* – *copt*, *datus* – *dat*, *ductus* – *dus*, *exitus* – *ieșit*, *factus* – *fapt* > *făcut*, *fricatus* – *frecat*, *latratus* – *lătrat*, *linctus* – *lins*, *mugitus* – *mugit*, *planctus* – *plâns*, *rasus* – *ras*, *responsus* – *răspuns*, *risus* – *râs*, *saltatus* – *săltat*, *scriptus* – *scris*, *sibillatus* – *șuierat*, *status* – *stat*, *suctus* – *supt*, *tonsus* – *tuns*, *tortus* – *tors/ tort*, *tractus* – *tras*, *unctus* – *uns* ș. a. Unele din asemenea practonime au paralele în alte limbi romanice, de ex., *lătrat* – it. *latrato* și (cu generalizarea lui *-ido* pentru denotarea sunetelor) sp. și port. *ladrido*.

Acestea date fiind, aderăm la punctul de vedere deja existent (dar, cu părere de rău, mai puțin cunoscut decât explicarea originii practonimelor în cauză prin substantivarea participiilor sau a „supinelor”): e vorba de moștenirea unui strat de nume de acest fel din latină și de formarea altora după modelul lor (vezi despre această posibi-

litate [19, p. 177]). Acest proces e imaginabil ca real, spre deosebire de „substantivarea”, care ar fi dat practonime (chipurile la fel ca și rezultatele omisiunii determinatului, ca în *rănit, iubit, cunoscut* ș. a.) sau ceva tot greu de închipuit ca fiind real.

III

În lingvistica albaneză a fost cercetată amănunțit atât originea însăși a participiilor [20, p. 203-205, 933-952], cât și cea a formațiilor create pe baza lor și a practonimelor omonime cu ele. Tot odată originii acestor practonime înseși, adică a celor de tipul *të folur* „vorbi” [20, p. 203, 1021] i se acordă acolo o atenție incomparabil mai puțină. Se spune doar că ele, după toate probabilitățile, s-au format prin substantivarea adjectivelor postparticipiale de genul neutru, dar cu vremea au fost percepute ca rezultatele substantivării nemijlocite a participiilor (p. 952). Deci chiar dacă așa a fost, aceasta nu explică cum participiile au devenit nume de acțiune, spre deosebire de cazul banal de substantivare a participiilor adjective, ca în adusele tot acolo *e dhëna* „cea dată, ceva dat” (obiectul acțiunii), spre deosebire de *e kruajtur* „scărpinare” (acțiunea însăși). Cf. mai sus despre aceeași problemă privind limba română. (Cf. și despre reinterpretările ca în cazul lui *nu bea de supărat, nu bea de necăjit, a vrut amăgit* ș. a.). Chiar dacă în unele contexte denumirea obiectului acțiunii poate trece în denumirea ei înseși (ceea ce e posibil în diferite limbi), această posibilitate nu explică ponderea mare¹ a practonimelor omoparticipiale ca o particularitate comună albano-română.

De aceea are rost să aducem în discuție, sub un raport întru câtva nou, un factor în genere demult și bine cunoscut. Vorba este de o influență adâncă suferită de limba străalbaneză în Antichitate din partea latinei. Părerile prezentând albaneza ca o limbă chipurile „semiromanică” sau „limbă amestecată” (vezi despre ele, de exemplu [21, p. 36; 22, p. 11]) sunt, se înțelege, depășite, dar apariția lor la lingviștii de mai demult este și ea caracteristică. Astfel, potrivit recentelor calcule (și acelea deja completate mai târziu) de origine latină sunt 655 de radicali din fondul vechi al albanezei (vezi [22, p. 158], cifră comensurabilă cu numărul radicalilor moșteniți din latină de română), referitori practic la toate domeniile vieții (literatura pe această temă cuprinde multe lucrări din care vezi cel puțin recente [22; 23], precum și generalizarea fundamentală [11]). Până și structura timpurilor și a modurilor vechi ale albanezei e izomorfă cu cea romanică apuseană. (O abatere de la ea este originalul admirativ, dar acesta a apărut secole după influența latină, chiar în vremea sau puțin înainte de începutul scrisului albanez în sec. XVI. Admirativul n-a pătruns în dialectul ceamic și în arbăreșa din Italia, vezi [20, p. 926-927]). În albaneză nu există aspectul verbal de tipul celui din greacă și slavă, iar acestea n-au suferit o influență latină, nici pe departe așa de puternică ca cea din albaneză.

¹ Scăderea ei în ultimele 3-4 secole în favoarea practonimelor formate sufixal (alb. *-im, -je, -esë*) nu privește însăși originea lor. Procesul analog a avut loc și în română, preferându-se în ultimele secole ca denumiri ale proceselor abstracte numele în *-re* ș. a. De altfel, în albaneză practonimele omoparticipiale se preferă și acum acolo unde e de relevat întinderea în timp a acțiunii, adică caracterul ei de proces, nu de act (independent de semantica verbului respectiv). Această nuanțare este greu de redat în alte limbi. Cf., de ex., *këndim* „cântare, cântat” (act sau proces), dar *të kënduar*, același lucru tocmai ca proces.

Toate acestea, după cum s-a constatat demult, mărturisesc despre o interacțiune multiseclară dintre limba străalbaneză și cea latină, a cărei influență nu putea să fie doar una oficială sau bisericească. Ea a avut loc în comunicarea de masă a populației în contactele de toate zilele.

Tot odată, a fost demonstrat că așa zisul „articol antepus” (în realitate semiconfixul stâng) al genitivului, al unei părți a adjectivelor, precum și al substantivelor albaneze, inclusiv al practonimelor omoparticiale, ca și a înseși participiilor, s-a stabilizat abia în ultimele secole, dar mai înainte nu exista. Această evoluție a fost descrisă amănunțit (vezi [24]). Adică, o vreme până la apariția scrisului albanez (dar și mai târziu ca rămășițe ale trecutului) participiile și practonimele omoparticiale erau nu confixale, ca acum, de ex., *të bërë* „făcut, facere” sau *të kënduar* „cântat, cântare”, ci sufixale, deci, *bërë* sau *kënduar*. În viața reală din vremea antică, pe cât ne putem imagina lucrurile s-ar fi petrecut cam în felul următor: bilingvul care spunea, de ex., *bënë* „făcut” în sens de participiu, dar tot odată și *factus* în sens și de participiu, și de practonim, ar fi completat proporția adăugându-i membrul al patrulea, adică reproducând corelația *ca factus* (participiu): *factus* (practonim) = *bënë* (participiu): *bënë* (practonim). Ar fi fost deci un fel de calchiere semantică.

Date fiind toate acestea, e logic de presupus că în vorbirea populației bilingve străalbanezo-latine, ca și multe alte fenomene, a fost imitată și înfățișarea omoparticiale a practonimelor din latină – vezi mai sus despre mulțimea de nume de acțiune în *-tus/-sus*. În tot cazul, o explicație mai plauzibilă a originii acestui tip de nume din română și din albaneză, în lumină a tot ce știm despre ele în prezent, nu vedem. Fenomenul fiind specific celor două limbi balcanice și provenind din sursa latino-romanică, și ținând de formarea unei subclase de substantive de la verbe, îl și putem considera un balcanism derivațional de origine latino-romanică¹.

¹ În prezenta lucrare n-am analizat atitudinea lui E. Coșeriu față de balcanisme, atitudine la care ne-am referit amănunțit în [25], iar pe urmă în [1] și în două continuări ale lui (cu același titlu, dar subtitluri diferite). E vorba de articolele [26, 27 și 28], în care lingvistul constată drept că „balcanic” nu înseamnă numaidecât „neromanic”. Totuși el are o atitudine evident negativă față de înseși noțiunile de „balcanism” și „uniunea lingvistică balcanică”, termeni pe care îi ia în ghilimele. Originea romanică a unor fapte discutate de savant (cum sunt verbele *a amurgi*, *a însera*, *a înnopta* în uz personal) și a altora, tot relativ rare în vorbire, e într-adevăr reală, iar pretinsul balcanism al modelului *a luat și...* (după K. Sandfeld) e respins pe bună dreptate. Și totuși E. Coșeriu minimalizează în mod evident specificul local, în special cel de probabilă origine autohtonă, din Balcani. Amănunțit despre asta vezi [25]. În [26], insistând asupra specificului local al balcanității, E. Coșeriu îi critică pe drept cuvânt pe acei care (ca I. A. Candrea) văd greșit acest specific în românisme cu paralele extrabalcanice. Dar din păcate E. Coșeriu de data aceasta nici nu pomeneste de balcanismele adevărate, întâlnite la tot pasul în vorbire, cum sunt înlăturarea infinitivului, articolul postpus sau formarea viitorului prin punerea, în fața formelor de conjunctiv sau de indicativ, a unui element monosilabic invariabil, ca în rom. *o să fac*, *o să faci* etc., arom. *va s'fac*, *va s'fați* etc., alb. *do të bëj*, *do të bësh* etc., gr. *θα κάω*, *θα κάεις* etc., maced. *ке (на)правам*, *ке (на)правиш* etc. (adică, diacronic, este o reducere a lui „a vrea”, dar în felul pe care nu-l întâlnim în alte limbi din care au fost aduse formantizări parțial analoge ale formelor lui „a vrea”). Deci punctul de vedere al lui E. Coșeriu în această problemă nu oglindește specificul glotic balcanic.

Referințe bibliografice

1. M. Gabinschi, *Contribuții la precizarea noțiunii de balcanism. (1. Balcanismul ca un caz particular al arealismului)*// Revistă de lingvistică și știință literară, 2002, nr. 3-4, p. 88-98.
2. J. Schröpfer, *Zur inneren Sprachform der Balkanvölker*// Zeitschrift für Slavistik, Band I, Heft 4 (1956), S. 139-151.
3. E. Risch, rec. la P. Burguière, *Histoire de l'infinifitif en grec*, Paris, 1960// Indogermanische Forschungen (Strassburg, Berlin), Band 68, Heft 2 (1963), S. 212-215.
4. Bacinschi, *L'infinifitif et les moyens de son remplacement. Étude de syntaxe historique et comparée*, Bucarest, 1946.
5. P. Trost, *Balkanismes et judéo-espagnol*// Les études balkaniques tchécoslovaques, IV Praha, 1972, p. 59-62.
6. М. А. Габинский, *Появление и утрата первичного албанского инфинитива*, Ленинград, 1970.
7. M. Gabinschi, *Positiver Effekt einiger negativer Angaben (Zur Frage der Balkanismen als angeblich gemeinsephardischen Neuerungen)*// Neue Romania. Judensnspanisch II, 1997, S. 243-256.
8. U. Hinrichs, *Das Slavische und die sogenannten Balkanismen*// Zeitschrift für Balkanologie, Band 26, Heft 1 (1900), S. 43-62.
9. U. Hinrichs, *Ziele und Wege der Balkanlinguistik*// Sprache in der Slavia und auf dem Balkan, Wiesbaden, 1993, S. 101-115.
10. M. Gabinschi, *Contribuții la precizarea noțiunii de balcanism. 2. Balcanitatea între nihilism și hiperbolism*// Revistă de lingvistică și știință literară, 2003, nr. 5-6, p. 67-77.
11. C. Vătășescu, *Vocabularul de origine latină din limba albaneză în comparație cu româna*, București, LATEX, 1997.
12. K. Sandfeld, *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*, Paris, Champion, 1930.
13. M. Gabinschi, *Ce este substantivat în „supin”?*// Studia Universitatis. Seria Științe Umanistice, nr. 4 (54), 2012, p. 65-68.
14. O. Densusianu, *Istoria limbii române*, II, București, Ed. științifică, 1961.
15. M. A. Gabinschi, *Considerații asupra sferei participiului din limbile romanice*// Omul și limbajul său. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu. Secțiunea III e. Tomul XXXVII/ XXXVIII. Lingvistică 1991-1992, Iași, 1992, p. 213-228.
16. M. Gabinschi, *Sfera formelor verbale nepredicative nonconjunctivale în româna veche (Contribuție la periodizarea istoriei limbii)*// Omagiu Nicolae Raevschi. 80 de ani de la naștere (29.XII.1929 – 13.V.2009), Chișinău, Magna-Princeps, 2010, p. 28-92.
17. А. Эрну, *Историческая морфология латинского языка*, Пер. с фр., Москва, Изд. ин. лит., 1950.

18. И. М. Тронский, *Историческая грамматика латинского языка*, Москва, Изд. лит. на ин. яз., 1960.
19. *Istoria limbii române*. II, București, Ed. Acad. RSR, 1969.
20. Sh. Demiraj, *Gramatikë historike e gjuhës shqipe*, Tiranë, „8 Nëntori”, 1986.
21. H. Barić, *Istorija arbanaškog jezika*, Sarajero, Balkanološki institut, 1959.
22. H. Naarmann, *Der lateinsche Lehnwortschatz im Albanischen*, Hamburg, Buske, 1972.
23. H. Mihăescu, *Les éléments latins de la langue albanaise*// *Revue des études sud-est-européennes*, IV (1966), p. 5-33, 323-353.
24. E. Çabej, *Unele probleme ale istoriei limbii albaneze*// *Studii și cercetări lingvistice*, X (1959), nr. 4, p. 527-560.
25. M. Gabinschi, *Realitatea balcanismelor și probabilitatea autohtoniei celui mai specific dintre ele*// *Revistă de lingvistică și știință literară*, 1996, nr. 5, p. 100-111.
26. E. Coseriu, *¿Arabismos o romanismos?*// *Nueva revista de filología hispánica*, XV (1961), nr. 1-2, „Homenaje a Alfonso, Reyes”, p. 4-22.
27. E. Coseriu, „*Tomo y me voy*”. *Ein Problem vergleichender europäischer Syntax*// *Vox romanica*, XXV (1966), nr. 1, p. 13-55.
28. E. Coseriu, *Balkanismen oder Romanismen Methodisches zum sog. „Balkansprachbund”*// *Fakten und Theorien. Beiträge zur romanischen und allgemeinen Sprachwissenschaft*, Tübingen, G. Narr, 1982, S. 37-43.